

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

מאזרות

ט"ו

גיליון כ"ד

תשע"ה

חפ"ר 547

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ברכת "הרב את ריבנו"

המשנה במסכת מגילה¹ אומרת שבמקום שנהגו לברך (על המגילה) – יברך. ומסבירה הגמרא שברכת המצוות שלפניה (על מקרא מגילה, שעשה נסים, שהחיינו) אינה תלויה במנהג, אלא מדובר על ברכת "הרב את ריבנו". יוצא שיש ברכה לפני קריאת המגילה – ברכה על המצווה, ויש ברכה לאחריה שהיא מנהג. ברוב המצוות אין ברכה לאחריהם וצריך להבין מדוע בקריאת המגילה נהגו לברך.

הגמרא מביאה את נוסח הברכה הפותחת ב"ברוך" וחותרת ב"ברוך". הראשונים מתקשים מדוע לא נאמר שברכת "הרב את ריבנו" היא ברכה הסמוכה לחברתה, היינו לברכה שלפני קריאת המגילה? הרי בקריאת שמע ובהלל אין הברכה שלאחריהם פותחת ב"ברוך" כיוון שהיא נחשבת סמוכה לברכה הראשונה.

הר"ן שם מסביר ששונה היא ברכת "הרב את ריבנו" מברכות קריאת שמע והלל. ברכות קריאת שמע בין שלפניה ובין שלאחריה הן מאותו עניין. גם בהלל הברכה שלפניה היא ברכה על ההלל והברכה שלאחריה נתקנה על כך שאנו אומרים הלל. לעומת זאת, בקריאת המגילה הברכות הן משתי תקנות שונות: ברכה שלפניה היא ברכה על המצווה ואילו הברכה שלאחריה אינה על המצווה אלא על הנס. כלומר, ברכת "הרב את ריבנו" היא ברכה בפני עצמה כהודאה על נס פורים ואינה קשורה למצווה שעכשיו קיימנו. לכן אינן היא נחשבת כברכה הסמוכה לחברתה.

הריטב"א שם מסביר שבשונה מקריאת שמע והלל שמתחילת הברכה הראשונה ועד ברכה אחרונה אדם עסוק באותו נושא, (הלל או ייחוד ה', אהבתו ויראתו) הרי שבקריאת המגילה יש מצווה מעשית שהברכות אינן חלק ממנה. לכן הקריאה מהווה הפסק בין שתי הברכות. לדברי הריטב"א אפשר לומר ששתי הברכות הן על קיום המצווה, אך כיוון שהן מופסקות על ידי קיום המצווה עצמה אין הן ברכות הסמוכות זו לזו. שתי השיטות הללו נחלקו בשאלה אם ברכת "הרב את ריבנו" היא ברכה עצמאית שנתקנה כשבח על הנס או שהיא ברכה על מצוות קריאת המגילה. בין כך ובין כך יש להבין במה שונה מצוות קריאת המגילה שנהגו לברך אחריה.

לפי הר"ן קל להבין מדוע נהגו לברך גם אחרי קריאת המגילה. לפני הקריאה בירכנו ברכת המצוות וגם על הנסים, אבל אחרי שקראנו על הנס, חווינו אותו מחדש, עולה ופורצת מתוכנו ברכת שבח עמוקה יותר על הנס. אולם לפי הריטב"א, שהברכה שלאחריה היא גם ברכת המצוות, צריך להבין במה שונה מצוות קריאת המגילה ממצוות אחרות שאין מברכים לאחריהן.

תשובה לכך מוצאים באבודרהם² הוא דן בשאלה מדוע בקריאת התורה מברכים גם ברכה לאחריה ואילו במצוות לימוד תורה לא מצינו ברכה לאחריה. אלו דבריו:

והטעם שתקנו בכל מצות קריאה ברכה לאחריה, בין בקריאה שהיא מן התורה כגון ק"ש בין בקריאה שהיא מדבריהם כגון מגלה והלל והפטרה ופסוקי הזמירות, יותר משאר מצוות, לפי שבקריאת התורה בצבור אנו למדין ברכה לאחריה מקל וחומר ממזון כמו שאמרנו למעלה. ולכן תקנו בכל מצות קריאה ברכה לאחריה לפי שהוא כעין קריאת התורה בצבור. אבל בקריאת מצות והגית בו יומם שמחויב בה כל היום אינו מברך לאחריה אלא לפנייה בלבד כמו בתפילין וציצית שמצווה בהם כל היום.

האבודרהם כותב שבכל "מצוות קריאה" ותיקנו ברכה לאחריה כמו בקריאת התורה, אך עדיין יש להבין מה מיוחד ב"מצוות קריאה" על פני מצוות אחרות.

נראה אולי להסביר כך, שמצוות קריאה הן מצוות שיש זמן ש"לפני המצווה" ויש זמן ש"לאחר המצווה". במצוות כמו תפילין וציצית או לימוד תורה אדם מחויב בהן כל היום, הן מצוות מתמשכות. אין זמן שהוא לפני קיום המצווה וזמן שבו נגמרה המצווה. כל היום ראוי שילכו בו בציצית ויניחו תפילין. מצוות אלו מלוות את יומו של האדם מישראל מתחילתו ועד סופו³. אבל ב"מצוות קריאה" אין הדבר כך. אין מצווה לקרוא פעמיים בתורה בציבור; אין מצווה לקרוא פעמיים את המגילה בליל פורים; אין מצווה לומר פעמיים פסוקי דזמרה ביום.

נראה שזוהי כוונת האבודרהם המחלק בין מצוות לימוד תורה שחיובה כל היום, כציצית וכתפילין, ובין קריאת התורה שחיובה הוא "חד פעמי".

לפי זה נראה שרק "מצוות קריאה" דומות לברכת המזון; רק בהן יש ברכה לפני שהמצווה קוימה וברכה לאחר שסיימו לקיימה, כי בעצם, במובן מסוים, "סיים" האדם את המצווה ה"חד פעמית" הזו.

מהדברים לעיל עולה ש"מצוות קריאה" הן מצוות מיוחדות בכך שאין הן מלוות את האדם כל הזמן, אלא תוספות נקודתיות בזמן מסוים. הברכה שלאחריה באה להודות על אותה התוספת שנוספה בנו לאחר קיומה של אותה מצווה, בדיוק כמו שבברכת המזון מברכים לאחריה על התוספת שקיבלו באכילה.

לפיכך, בין אם נאמר כשיטת הר"ן שברכה זו נתקנה על הנס, ובין אם נאמר כשיטת הריטב"א שברכה זו היא ברכת המצוות, אפשר לומר שבמצוות קריאת המגילה יש תוספת מיוחדת – הפגישה עם עומק הנס של פורים, וכך, בסוף קיום המצווה הזו, אחרי המפגש העמוק עם גודל הנס, עולה בנו הצורך לשוב ולהודות לריבנו של עולם. לכן אנחנו נוהגים לברך בקריאת מגילה ברכה גם לאחריה.

(על פי שיעור של הרב אסף – בנה של הכותבת)

גב' חגית נגה

מרצה במסלול לחינוך מיוחד

³ במצוות כמו לולב ומצה, אף על פי שהן מצוות שהזמן גרמן, האדם בעצם מחויב בהן בכל אותו הזמן. (בגמרא אכן מובא שהיו שבירכו ברכה לאחר שחלצו את התפילין בלילה כיוון שלילה לאו זמן תפילין אז יש "סוף" למצווה, אך לא נפסק כך ואכמ"ל). לדוגמה: אפשר לומר שבכל הפסח יש מצווה לאכול מצות. אמנם יוצאים ידי חובה בכזית, אבל זה רק "שיעור", מצד מה שכתוב בתורה "בערב תאכלו מצות". אפשר לומר שאדם צריך לשמוח בלולבו לפני ה' כל שבעת הימים. אמנם למעשה יש דין של נטילה שהאדם חייב לקיים, אך זהו רק "שיעור" המצווה. מצד עניין המצווה היא שייכת בכל היום. גם במצוות שהזמן לא גרמן, כגון "מעקה", או זמן לפני שקיימתי את המצווה ויש זמן שהוא אחר שקיימתי את המצווה, אבל המצווה מצד עצמה שייכת גם אחר כך, אם יזדמן לי בית חדש או קן חדש. לכן אפשר לומר שלא סיימתי לקיימה.

¹ מסכת מגילה, דף כא.

² שער ג.

פרשת צו

עצמת לימוד פרשת הקרבנות

התשובה היא שבא לזרז על הקרבת העולה הזו. אורח חיים הקדוש מתייחס לדבריו של רבי שמעון בפירושו, וכותב: "אמר ר' שמעון לזרז במקום שיש בו חסרון כיס". בשאר קרבנות אין חשש שיפגלו הכהנים, מפני שאם יפגלו, הרי יש יצאו מזה מופסדים ולא יקבלו את חלקם באותו קורבן, שהרי יש להם חלק בכל הקרבנות מלבד עולת המדבר שהרי היא הוקרבה כליל ולפיכך יש להם לכהנים חסרון כיס ובהתאם לזאת יש עניין לזרז את הכהנים יותר, שלא יפגלו חס ושלום [...] שהרי הניסיון בהקרבת קורבן זה הוא קשה יותר מאשר בשאר הקרבנות ולפיכך מצויין פה הלשון צו שהוא בעצם עניין הזירוז פה לפי רש"י (התשובה היא על פי הרב ליאור עזרן).

הנעם אלימלך מוסיף ואומר על אותו פסוק: "צו את בני ישראל". פרש"י "אין צו אלא זירוז, ביותר צריך לזרז במקום שיש חסרון כיס". ונראה לומר על פי הרמז, דהנה האדם העובד את השם יתברך ברוך הוא צריך לעבוד בזריזות ובמדות טובות, אבל העובד את השם יתברך בעצלות ובדוחק, שלא ברצון, אזי הרי הוא חסר הגוף שאין לו גוף שהוא כמו כיס ונרתק להנשמה, וזה שרמז רש"י "ביותר צריך לזרז במקום שיש חסרון כיס" דהיינו שעובד בעצלות כנ"ל.

כלומר, הנעם אלימלך מביא פה עניין נוסף, שלא די לעבוד את ה' בלבד, אלא שדרך העבודה גם מהותי. כלומר, שצריך לעבוד את ה' בזריזות ובמידות טובות ומי שאינו עובד כך את ה', אלא בעצלות ובדוחק – הוא כמו חסר גוף, חסר נרתיק לנשמה, שהרי זו תכלית הגוף.

שנוכה בע"ה ללמוד את ענייני הקרבנות, לא לחטוא גם אם קשה לנו יותר ולעבוד את ה' תמיד בשמחה ובזריזות.

שירה סלומון

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד

פרשת צו מתחילה בפסוק, "צו את אהרן ואת בניו לאמור, זאת תורת העולה".

בספר החפץ חיים על התורה מובא המדרש: "כלומר שיאמר לבני ישראל שיתעסקו בקריאת העולה, שאע"פ שמקריבין עולה עוסקין היו בקריאתה, כדי שיזכו בקרבן עולה ובקריאתה".

החפץ חיים אומר שלפיכך נראה שכשם שהקב"ה קבע שעוונותינו יתוקנו על ידי הקרבת הקרבנות כך גם שנעשה תיקון נוסף – לימוד התורה, פרשת הקרבנות. שכל המקריב קרבן ילמד את פשר הקרבן שהוא מקריב.

החפץ חיים מוסיף עוד שכיום אין לנו אפשרות להקריב קרבנות כיוון שחרב המקדש. לפיכך נשארה לנו רק מצוות לימוד פרשת הקרבנות, לימוד חשוב ביותר, ועצם הלימוד ייחשב לנו כהקרבתם.

עוד מביא החפץ חיים מאמר מן הזוהר שמוסיף ומעצים את לימוד פרשת הקרבנות, ומסביר את הנאמר שם:

שבזה נשקית רוחם של המקטרגים, שלא לבד שלא יקטרגו עלינו, אלא שעוד ילמדו עלינו זכות [...] שאפילו בעת שצר לו לאדם מאוד, אל יפטור את עצמו מלימוד ענייני הקרבנות דבר יום ביומו ויניצל מכל צרה (ספר חפץ חיים על התורה).

"צו את אהרן ואת בניו לאמור, זאת תורת העולה..." מדוע צו? האם אי אפשר להסתפק ב"אמור"? רש"י עונה על שאלה זו ואומר: "אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות, אמר ר' שמעון, וביותר צריך לזרז במקום שיש בו חסרון כיס".

כדי להבין את כוונת רש"י יש לשאול מספר שאלות: מה זה בעצם זירוז מיד ולדורות? מה עצם הזירוז? מדוע יש לזרז? איפה יש כאן חסרון כיס?

שנת שמיטה

קטעים מתוך איגרת השמיטה של הרב קוק (תר"ע)

אחים אהובים ונכבדים! הנני מוצא לי לחובה להביע דברי לכם על דבר סדר ההנהגה בענייני חובת השמיטה בשנתנו זאת, שנת השביעית המוחזקת בידנו.

אין צורך להודיע לכם את הידוע, כי מצד עקת המצב טרחו גדולי ישראל מאז, הגדולים חביבי האומה ואוהביה מנפשמ, להסכים להיכנס בהיתר בפירצה דחוקה, למצוא נתיב צר על פי דרכה של תורה לקיום היישוב החביב, כחוק לישראל להורות כזאת במקום דחק עצום ורב, על ידי סדר ההפקעה שעל-ידי המכירה הנהוגה.

אמנם רבים וגדולים, גדולי תורה, גדולי יראה קדושה, וגדולי שם טוב, שתו על המתירים, לערער על הוראתם, אבל כהאוסרים כך המתירים לבם בר בקרבם, ומחשבתם הרצויה לשם שמים, לטובת האומה והארץ, היא סמכתם, להחזיק בדרכם אשר דרך הקדוש יקראו גם לה.

אלה הגדולים אשר נטו את שכמם לסבול בעול הוראה זו, שמו להם לקו להתרחק בכל היכולת מפגוע בכל עניין שהוא אסור מן התורה, ודרך ההיתר ערוך הוא לכל העניינים שיש יסוד חזק שעיקר חיובם הוא מדרבנן, שמצד המצב הנדחק אנו מפקיעים את חיובם על פי הוראת המכירה.

והנה אם נחזיק בדרך ישרים זאת, אשר הכלל כולו בכללות היישוב, זולת פרטים היוצאים מן הכלל, רק בתכונה זו יוכל לעמוד, אז צורת המצווה ביסודה מן התורה תעלה בדינו, וזכרה לא יישכח מפי זרענו, וכפי אותה המידה שיתרחק היישוב בארץ הקודש, יוכל המצב להיות הולך ואור גם בנוגע לקדושת השביעית, לשלום עמנו וארצנו הקדושה, למנוחת נפשם וכבודם, עד אשר אור חדש, אור גאולה וישועה, יאיר על ציון [...].

על כן, אחי היקרים, קולי אליכם אקרא מנהמת לבי, חמלו וחוסו על נפשותיכם ועל נפש היישוב הקדוש, על קיומו ועל כבודו, ואל תצאו מגדרי ההיתר, אשר נוסד בתור הוראת שעה לתיקון הישוב, בכל עת אשר יראו אותם חכמי ישראל שהוראה זו מוטלת עליהם, שהמצב מכריח עדיין להתנהג על פיו, ולפי גדריו ודרכו המיוחד, שהיא לפי מצבנו דרך ישרה שהיא תפארת לעושיה ותפארת מן האדם. הישמרו נא מעשות בעצמכם כל מלאכה האסורה מן התורה בשביעית, ומהרחיב את המעשים שאין היישוב ניזוק כשהם מתאחרים עד אחר שנת השמיטה, כגון נטיעות חדשות, והברכות והרכבות, שכולן צריכות שאלת חכם לפי עניין ההפסד ושעת הדחק. וקל וחומר שחלילה להקל בשום דבר מקדושת שביעית, בלא הוראה מיוחדת, בכל הקרקעות שלא נכנסו בכלל המכירה, ובייחוד בערים ובפרוורים, שאין יסוד יישובם עבודת קרקע, אלא שהיא מצורפת אל ישוב הבתים לשם פאר והידור, שקדושת שביעית נוהגת בהם בלא שום צד היתר, כי אם מה שמותר על פי עיקר הדין, על פי הוראת חכמים. ובזה תהיה שבת הארץ בולטת וניכרת על אדמת הקודש, למנוחת לב כל אוהבי ה' וחושבי שמו, ותשא חן וחסד בעיני אלהים ואדם [...].

מובטחני, אחי היקרים, בקדושת נפשכם וביושר לבבכם ובחמלתכם על כבוד ארצנו הקדושה וכבוד היישוב, מחמד לבבנו ומשאת נפשנו, שתקבלו דברי אלה ברצון ותדעו לכבדם ולשומרם בקדושת אמת ואמונת אמן (עיתון "החרות" בירושלים, ד' בניסן תר"ע). איגרת רפז, על פי: "שמיטה, מקורות-הגות-מחקר", משרד החינוך והתרבות, עמ' 191–193.

האיגרת במלואה נמצאת באתר דעת: <http://www.daat.ac.il/daat/shmita/tshuvot/igeret-kuk.htm>